

УДК 504:74:391/687

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/58-1-17>**Ганна МАКОГІН,**

orcid.org/0000-0002-2930-4038

кандидат мистецтвознавства,

доцент кафедри дизайну і теорії мистецтва

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

(Івано-Франківськ, Україна) anna.makogin@pnu.edu.ua

ЕКОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОЇ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ВЕКТОР ДИЗАЙНУ ОДЯГУ

У статті аналізується принципи екологічного виробництва і споживання в українській традиційній культурі. Особливу увагу приділено природним матеріалам, традиційним технологіям. Важливим фактором у формуванні екологічної культури є виховні процеси: бережливе відношення до ресурсів, шанобливе ставлення до людської праці, регламентація споживання. Актуальність дослідження зумовлена потребою оновлення стратегії проектування безпечного середовища. Дослідження базується на осмисленні феномену дизайну як технології проектування предметного і духовно середовища побутування людини на основі принципів екологічності. Такий підхід до соціально-культурної оцінки проектів освоєння природи розглядається як проектна ініціатива для подолання сучасної екологічної кризи.

Робота порушує нагрілі проблеми перерваності-реінкарнації традицій у виробництві. Звичайно, архаїчні методи не можуть задовільнити сучасний попит, традиції потребують розвитку.

Звернення до культурного досвіду минулих поколінь формує органічні ідеї «стійкого» дизайну. Стійкість закладена в процеси, які відбуваються протягом тривалих періодів і не завжди візуально очевидні. Ці знання накопичуються повільно, сезон за сезоном, завдяки активній взаємодії з природою. Саме природні умови визначили принципи організації простору, сформували технології ужиткових речей та культуру споживання. Виробнича і художня діяльність людини не тільки прагматична і направлена на задоволення потреб, а є також способом накопичення і трансляції знань і досвіду та уявлень про взаємодію з оточенням.

Тема традиційного ужиткового мистецтва у дизайнерській практиці найчастіше проявляється у стилізації: відтворення образу, цитуванні орнаментики, кольорової організації тощо. Екологічний аспект традиційного вбрання може задати нові вектори проектної роботи.

Ключові слова: традиційна культура, народне мистецтво, засади екологічного підходу, декоративно-прикладне мистецтво, доцільність, органічність, традиційні матеріали, дизайнерське мислення, екологія, відновлювальні технології, апсайклінг.

Anna MAKOGIN,

orcid.org/0000-0002-2930-4038

Candidate of Art Studies,

Associate Professor at the Department of Design and Art Theory

Precarpathian National University Vasyl Stefanyk

(Ivano-Frankivsk, Ukraine) anna.makogin@pnu.edu.ua

ECOLOGICAL PRINCIPLES OF UKRAINIAN TRADITIONAL CULTURE AS A VECTOR OF CLOTHING DESIGN

The article analyzes the principles of ecological production and consumption in Ukrainian traditional culture. Special attention is paid to natural materials and traditional technologies. Educational processes are important factor in the formation of ecological culture: careful attitude to resources, respectful attitude to human labor, regulation of consumption. The study is based on the understanding of the phenomenon of design as a technology of designing the material and spiritual environment of a person based on the principles of environmental sustainability. This approach to cultural assessment of nature development projects is considered as project initiative to overcome the modern ecological crisis.

The work raises the ripe problems of interruptions and reincarnations of traditions in production. Of course, archaic methods cannot satisfy modern demand.

Turning to the cultural experience of past generations forms organic ideas of sustainable design. Sustainability is embedded in processes that take place over long periods of time and are not always visually obvious. This knowledge is accumulated slowly, thanks to active interaction with nature. It was natural conditions that determined the principles of spatial organization, shaped the technologies of consumer goods and the culture of consumption. The production and artistic activity of a person is not only pragmatic and aimed at meeting needs, but are also a way of accumulating and transmitting knowledge and experience and ideas about interaction with the environment.

The theme of traditional applied art in design practice is most often manifested in stylization: reproduction of an image, citation of ornamentation, color organization, etc. The ecological aspect of traditional clothing can set new vectors for design.

Key words: *traditional culture, folk art, principles of ecological approach, decorative and applied art, expediency, organicity, traditional materials, design thinking, ecology, restorative technologies, upcycling.*

Постановка проблеми. Дизайн, який сформувався як вид діяльності в епоху інтенсивного становлення промислового виробництва на стику мистецтва, економіки і науки, донедавна розглядали як засіб підвищення якості продукції (естетичних та ергономічних показників) для збільшення економічного прибутку. Проте, функції дизайну мають значно більший вплив на формування суспільної культури, зокрема, екологічної. У пошуках якісної ідеї дизайнери часто звертаються до традиційних культур.

Аналіз досліджень. Дослідники, які вивчають потенціал народної культури у сфері дизайну частіше звертають увагу на художньо-образні, стильові рішення творів. Ряд наукових статей Ю. Одробінського, Л. Оршанського, А. Осадчої, К. Пашкевич, А. Руденко, Б. Тимківа, розкривають взаємозв'язки декоративно-прикладного мистецтва і дизайну. Окремі проблеми творчого засвоєння традицій в професійному моделюванні костюма знайшли відображення в роботах Т. Ніколаєвої, Г. Щербія, О. Цимбалюк, О. Тканко, Н. Чупріної. М. Костельної, В. Тищенко, Н. Король., І. Юрченко.

Метою статті є визначення екологічних засад народного вбрання та аналіз існуючих практик використання традиційних знань у дизайні костюма кін. ХХ – поч. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Український дизайн одягу, хоч сформований на промислових способах масового виробництва, часто асоціюється з ремісничим виготовленням. Це – виготовлення за індивідуальними мірками, застосування «ручного» способу декорування, «клієнтоцентричний підхід» виробництва. Він орієнтований як на масове виробництво, так і на моделювання унікальних форм, презентує новий спосіб існування, чому сприяє розвиток сучасної науки і техніки.

Вітчизняні дизайнери одягу розвивають естетичні традиції стильових рішень народного вбрання. Найчастіше це проявляється у композиціях декору і традиційних технологіях оздоблення: ручній вишивці, в'язанню, аплікації, витинанках тощо (Макогін, 2017).

Слід відмітити, що в українській традиційній культурі сформувалося негативне відношення до модності. Чисельні приказки і прислів'я висміюють швидкоплинні захоплення, дивакуваті смаки і надмірне слідування моді: «Прийти можна до

наготи, як тільки держатись мод, «Вирядилась, як свиня в наритники», «Кожуха на вухах носять».

Дослідження фольклору на предмет уявлень про красу вбрання виявило, що «потреба в естетиці, уважне ставлення до зовнішності – складові традиційної побутової культури українців», втілення художніх смаків, світобачення, соціального статусу носія. Ставлення українців до одягу базувалося на шанобливому ставленні до результатів праці (Макогін, 2011).

Турбота про збереження природи властива майже всім етнічним культурам. Протягом століть усе, створене людиною, було екологічним за своєю суттю. Принципи взаємодії з середовищем були більш адекватні природі, а рівень розвитку суспільства, техніки і науки протягом тисячоліть дозволяв людині брати у природі її блага в необхідних обсягах без значної шкоди для неї. У ХХІ столітті культура українського традиційного вбрання отримала б означення «slow fashion» – повільна мода, направлена на збільшення життєвого циклу одягу за рахунок якісних матеріалів, високої художньої цінності і продуманого конструкторсько-технологічного рішення.

Однозначно, що, купуючи менше, але якісного одягу, людина ефективніше використовує природні ресурси. Якісний одяг може довше перебувати в експлуатації.

Одним з показників екологічності одягу є використання природних матеріалів. Найпоширенішим природним матеріалом є органічна бавовна. Тканини з бавовни добре поглинають вологу, пропускають повітря і регулюють температуру тіла. Проте, відомо, що вирощування бавовни потребує багато води (приблизно 11 тис літрів на кілограм).

Значно екологічнішими з цієї точки зору є льон, конопля, кропива, вовна – матеріали, які використовувались для виготовлення одягу на теренах України в доіндустріальному виробництві. Останніми роками дизайнери активно зацікавились традиційними для українського вбрання лляними і конопляними тканинами. Крім того, що льон і коноплі вирізняються зносостійкістю, одяг з них має якісні гігієнічні показники. Завдяки пористій структурі лляного та конопляного волокон тканини здатні добре вбирати вологу.

Це забезпечує підтримку оптимального для людини теплообміну: взимку в одязі з цих тканин – не холодно, а влітку – не жарко.

Гігроскопічність лляних і конопляних волокон пояснюється вмістом у них гідрофільних речовин: пектинових і азотистих речовин та солей (Валько, 2002).

Льон і коноплі здатні пригнічувати життєдіяльність хвороботворної мікрофлори. Тож ідеально підходить для виготовлення взуття та шкарпеток. Лігнін, що міститься в лляних і конопляних волокнах, блокує ультрафіолетове опромінення на 95% (Патлашенко, 2008).

Важливо, що сучасні господарства, які займаються вирощування конопель не застосовують хімічні добрива і хімічні засоби захисту від шкідників (Самосват, 2021). Тому продукція з конопель вирізняється винятковою екологічністю і безпекою: у структурі волокон немає залишків токсичних речовин, які є джерелом алергічних реакцій.

Завдяки високим показникам зносостійкості з конопляних матеріалів можна виготовляти широку лінійку продукції. Дизайнери на початку XXI ст. знову звернули увагу на цінну сировину.

Український бренд DevoHome «першим у світі» розробив інноваційний замітник хутра DevoHome із конопляних волокон, застосовуючи техніку термо-спікання (Вітовська В., Екосвідомі бренди: історія першого у світі бренда, який розробляє конопляне хутро – DevoHome, <https://bit.ua/2020/07/devohome/>), Навий матеріал візуально дуже схожий на натуральну овчину. Таке хутро розкладається швидше, ніж синтетичне, проте легше ніж натуральне. Крім того, шубу з конопель можна прати, завдяки зносостійкому матеріалу виробу довго не втрачатимуть естетичного вигляду. Моделі одягу не втрачають форму в процесі носіння, з часом вони стають навіть м'якшими й зручнішими.

Конопляні волокна легші від бавовни чи вовни на третину, проте не поступаються їм теплоізоляційним властивостям чи м'якістю. Тож дизайнерка Ірина Джус, яка розробила моделі пуховиків з конопляним наповнювачем, зробила ставку на теплорегулюючі і термостійкі здатності утеплювача. Конопля м'якша і тепла, ніж бавовна, її волокна довгі і міцні. Матеріал стійкий до зовнішніх впливів, не деформується і не псується при пранні. Волокна не сідають при температурі води до 300 градусів.

Крім того, легкість і сталість забарвлення, стійкість до деформації, міцність і простота у догляді робить надає змогу виготовляти з конопель і льону сумки, головні убори, вишиванки (марка Еко-крам), сукні і пальта, рюкзаки і торби і взуття Hemp Line (марка Bosston), шапки, кеди, капці, сорочки і куртки з конопляним утеплювачем. (інтернет-магазин Українські коноплі), якісне

взуття і шкарпетки (бренд Jo Hemp). ТМ «Агро-Ханф» пропонує багато моделей шкарпеток і взуття з конопель.

Зрізи лляних і конопляних тканини сильно обсіпаються, а самі матеріали дуже мнуться. Тож дизайнер має врахувати в проекті й такі властивості тканин. В українському традиційному вбранні цю проблему вирішували за рахунок крою по прямій лінії. Для конічного розширення рукавів сорочок чи холошень штанів використовували вставки і ластовиці. Часто з'єднувальні шви традиційних сорочок додатково укріплювали декоративними стібками. Народні майстри обирали техніку декорування з урахуванням властивостей матеріалу і конструкції вбрання. Одежу з тонких тканин прикрашали вишивками, призбируванням, рясуванням. Верхній одяг з овчини і сукна оздоблювали аплікаціями, китицями, каплями, хутром і шнурами.

На гуцульських і покутських сердаках, опільських опончах обметувальні шви не тільки прикрашали вбрання, а й запобігали швидкому зношуванню одягу. Кушнірі застосовували різноманітні прийоми для покращення зносостійкості виробу: вшивали у з'єднувальні шви смужки шкіри, посилювали міцність з'єднання деталей вишивкою або аплікацією. Оздоблювальні з'єднувальні та обметувальні шви в українському традиційному вбранні часто мають практичне підґрунтя.

Декоративність – характерна ознака традиційного українського вбрання, через яку демонструється висока культура виробництва матеріалів для одягу та технологій оздоблення.

Аналіз етнографічної літератури показує, що ставлення до одягу в українців було бережливим. Відомий дослідник Гуцульщини Володимир Шухевич описує факти, коли гуцулки їхали кінно до церкви в буденному вбранні, а де треба «виступити прилюдно» – переодягалися в гарне й дороге «лудине» (Шухевич, 1899). «Пошануй одяжину раз, вона тебе десять раз» – відоме прислів'я виражає ставлення українців до одягу як до мистецької цінності та повагу до праці.

Нині у світі відбувається переосмислення концепції одягу. Дизайнери одягу та споживачі відмежовуються від швидкої моди і зосереджують увагу на довговічному і функціональному одязі. Якісний же одяг може виглядати естетично не один сезон. Як запевнення у якості і довговічності британська компанія Howies першою почала давати 10-річну гарантію на свій одяг (GOTS Certification, 2022).

Зрозуміло, що переосмислення споживання одягу не є достатнім для вирішення екологічних проблем.

Проте дизайнер проектуючи нову річ може допомогти у зменшенні екологічної проблеми. Насамперед, це – проектування якісних речей. Добротність одягу формується не тільки за рахунок матеріалів чи акуратного виконання. Забезпечення якості – комплексне завдання для дизайнера, який на етапі проектування закладає комплекс естетичних та утилітарних властивостей, а також передбачає методи і можливості утилізації чи переробки.

Висновки

Недовговічність окремих об'єктів дизайну, функціонування в користуванні сучасного споживача предметів одноразового користування спричиняють проблему утилізації неорганічного сміття. Застосування синтетичних матеріалів, які розкладаються довго і майже не піддаються переробці ще більше загострюють екологічну проблему. Тож важливим елементом проектною задачі дизайнера є продовження терміну експлуатації і можливість утилізації чи апсайклінгу чи рециклінгу, що знизить об'єм споживання та використання ресурсів.

Усвідомлення глобальної ролі дизайну в суспільстві формує засади відповідальності професійної діяльності дизайнера. Звернення до досвіду виробництва наших предків розширює горизонти емпатії та самоідентифікації дизайнера, шліфує естетичні та етичні сприйняття і судження та поглиблює екологічну грамотність.

Проектування якісного одягу, з можливим тривалим терміном експлуатації вимагає від дизайнера комплексного підходу: підбору якісних натуральних тканин, продуманого ергономічного

крою та технологій, які забезпечують споживчі вимоги. Естетичні вимоги визначаються досконалістю композиційного та кольорового вирішення, співрозмірністю частин, пластичною виразністю форми, новизною моделі і конструкції, товарним виглядом, відповідністю актуальним тенденціям.

У той же час відповідальність виробника за виробництво й утилізацію продукції повинна бути зафіксована на законодавчому рівні (як це було зроблено в Каліфорнії для кількох категорій, включаючи килими, матраци та фарбу). І хоч такі закони зобов'язують виробників оплачувати авансом витрати на утилізацію своїх товарів, це також не може стати панацеєю від екологічного забруднення у сфері виробництва одягу. Необхідно, підвищувати якість проектною роботи, виховувати у споживачів адекватне відношення до елементів матеріальної культури.

В останнє десятиліття в Україні активно відбувається процес формування нового явища в проектній культурі, основний вектор якого спрямований на традиційну культуру та екологічність. В основі цього явища не тільки патріотизм дизайнерів чи результати національного освітнього процесу. Особливість національного дизайну коштує ґрунтується перш за все в специфіці методів проектування форми, в розумінні потреб, які забезпечує дизайнерська діяльність.

Результати досліджень допоможуть краще зрозуміти феномен народного вбрання, стійкість його традицій і дозволять вибудувати своєрідні аксіологічні координати, у системі яких творитиме сучасний дизайнер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Макогін Г. В. Народне мистецтво у дизайні одягу поч. XXI ст.: особливості і прийоми стилізації. Народне мистецтво XXI століття: актуальні напрямки досліджень. Народознавчі зошити. Львів, 2017. № 2. С. 120–125.
2. Макогін Г. В. Уявлення українців про естетику вбрання (на матеріалах фольклору). Вісник Прикарпатського університету. Мистецтвознавство. Івано-Франківськ, 2011. Вип. 21–22. С. 27–32.
3. Валько М. І. Наукові основи технологічних процесів одержання модифікованого лляного волокна: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра техн. Наук.: спец. 05.18.03 «Первинна обробка та зберігання продуктів рослинництва» Херсон, 2002. 347с.
4. Патлашенко О. А. Матеріалознавство швейного виробництва: навч. посіб. для вузів. К.: Арістей, 2008. 287 с.
5. Самосват І. Сію-вію зеленесенькі: сім українських брендів, які роблять одяг, взуття та їжу з конопель. URL: <https://shotam.info/siiu-viiu-siiu-viiu-zelenesenki-sim-ukrainskykh-brendiv-iaki-robliat-odiah-vzuttia-ta-izhu-z-konopel/> (дата звернення: 20.12.2022).
6. Шухевич В. О. Гуцульщина. Матеріяли до українсько-руської етнології. Львів, 1899. Т. II. 148 с.
7. GOTS Certification. URL <https://howies.co.uk/> (дата звернення: 20.12.2022).

REFERENCES

1. Makohin H. V. Narodne mystetstvo u dyzaini odiahu poch. XXI st.: osoblyvosti i pryomy stylizatsii. Narodne mystetstvo XXI stolittia: aktualni napriamky doslidzhen. [Folk art in the design of clothing began. XXI century: features and techniques of styling. Folk art of the XXI century: current areas of research]. Ethnological notebooks. Lviv, 2017. № 2. S. 120–125. [in Ukrainian].
2. Makohin H. V. Uiyavlennia ukrainsiv pro estetyku vbrannia (na materialakh folkloru). [Ukrainians' ideas about the aesthetics of dress (on folklore materials)]. Bulletin of the Precarpathian University. Art history. Ivano-Frankivsk, 2011. Vyp. 21–22. S. 27–32. [in Ukrainian].

3. Valko M. I. Naukovi osnovy tekhnolohichnykh protsesiv oderzhannia modyfikovanoho llianoho volokna: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia d-ra tekhn. Nauk.: spets. 05.18.03 «Pervynna obrobka ta zberihannia produktiv roslynnytstva». [Scientific bases of technological processes of obtaining modified linen fiber: abstract of the dissertation for the degree of Doctor of Technical Sciences: specialty 05.18.03 "Primary processing and storage of crop products"]. Kherson, 2002. 347s. [in Ukrainian].
4. Patlashenko O. A. Materialoznavstvo shveinoho vyrobnytstva: navch. posib. dlia vuziv. [Materials science of sewing production: a textbook for universities] K.: Aristei, 2008. 287 s. [in Ukrainian].
5. Samosvat I. Siiu-viiu zelenesenki: sim ukrainskykh brendiv, yaki robliat odiah, vzuttia ta yizhu z konopel. [I sow-through green: seven Ukrainian brands that make clothes, shoes and food from hemp]. URL: <https://shotam.info/siiu-viiu-siiu-viiu-zelenesenki-sim-ukrainskykh-brendiv-iaki-robliat-odiah-vzuttia-ta-izhu-z-konopel/> (date of access: 20.12.2022). [in Ukrainian].
6. Shukhevych V. O. Hutsulshchyna. [Hutsulshchyna]. Materials for the Ukrainian-Ruthenian ethnology. Lviv, 1899. T. II. 148 s. [in Ukrainian].
7. GOTS Certification. URL <https://howies.co.uk/> (date of access: 20.12.2022).